

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ
«НІМЕЦЬКОМОВНІ КРАЇНИ» ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛЬНОГО
НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ**

Н. П. Басай

Інститут педагогіки НАПН України

У статті обґрунтовано необхідність створення навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов. Визначено дидактичні та методичні умови, за яких організація роботи за такими посібниками буде ефективною та сприятиме формуванню в учнів старших класів навичок і вмінь міжкультурного спілкування.

Ключові слова: старша школа, профільне навчання, іноземна мова, елективний курс, навчальний посібник елективного курсу.

Постановка проблеми. Невід’ємним компонентом якісної сучасної шкільної освіти, яка орієнтується на всебічний розвиток кожної дитини як особистості, є профільне навчання учнів старшої школи. Відповідно до затвердженої Міністерством освіти і науки України Концепції профільного навчання у старшій школі перед загальноосвітніми навчальними закладами (ЗНЗ) відкрилася можливість у більшій мірі враховувати потреби учнів, ефективніше готувати їх до майбутньої професії або продовження освіти у вищих навчальних закладах [1].

Профільне навчання іноземних мов – це цілеспрямована підготовка учнів до подальшої діяльності, пов’язаної з використанням іноземної мови як об’єкта навчання і / або майбутньої професійної діяльності та як засобу професійної комунікації. Профільне навчання – це не просто поглиблене вивчення предмета, це, передусім, спеціальна система заходів, що

спрямовує старшокласників на діяльнісне застосування своїх іншомовних знань і вмінь; орієнтація засобами іноземної мови на майбутню професійну діяльність, кар'єру [5].

Однією з найактуальніших проблем реалізації профільного навчання іноземних мов (ІМ) у старшій школі є навчально-методичне забезпечення, зокрема, розроблення програм базових, профільних та елективних курсів і засобів навчання, які обов'язково повинні враховувати потреби учнів. Складність полягає в тому, що зміст цих курсів відрізняється не лише обсягом навчального матеріалу, а й способами його впорядкування, ступенем співвідношення між теоретичними й емпіричними знаннями. Обсяг знань старшокласника має бути достатнім для його подальшого успішного навчання чи професійної діяльності. А відтак, багато особливостей необхідно враховувати під час створення навчальних програм, підручників і посібників з іноземних мов для реалізації профільного навчання [4].

Перехід до профільного навчання і введення елективних курсів у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів як обов'язкових складників навчального плану ставить перед усіма працівниками освіти цілу низку важливих завдань, які мають бути розв'язані найближчим часом. Не зважаючи на те, що сьогодні про елективні курси багато написано, шкільна практика показує, що вчитель ще недостатньо інформований про вимоги та критерії, які висуваються до навчальних програм елективних курсів і відповідних навчальних посібників; не володіє практичним досвідом конструювання таких програм і посібників; не зацікавлений в їх якісній реалізації.

Ці та багато інших проблем, виявлених під час аналізу методичної літератури, програм і навчальних посібників елективних курсів, опитування та анкетування учнів і вчителів старших класів ЗНЗ із кількох регіонів України, привели нас до осмислення необхідності створення

авторської програми і навчального посібника елективного курсу «Німецькомовні країни» для учнів старшої школи зокрема.

Аналіз останніх публікацій. Профільне навчання іноземної мови в старших класах є предметом вивчення зарубіжних і вітчизняних учених (І.Л. Бім, О.А. Богданова, М.Л. Вайсбурд, Н.П. Грачова, С.М. Дітковська, О.С. Зеленов, Л.Я. Зєня, А.С. Іванова, А.О. Колесников, В.В. Копилова, Т.М. Лазаренко, Л.А. Милованова, Т. О. Петрова, Т.К. Полонська, О.Г. Поляков, І.П. Попова, В.Г. Редько, Н.М. Рекун, Є.М. Соловова, Л.А. Шульга та ін.). Вітчизняні дослідники протягом кількох років профілізації старшої школи створили концепцію профільного навчання старшокласників, розробили програми навчання іноземних мов на профільному рівні, підготували рекомендації щодо їх викладання у старших класах різних профілів.

Що стосується дослідження змісту навчання ІМ через елективні курси, то в науковій пресі, як зарубіжній, так і вітчизняній, цю проблему висвітлено ще недостатньо (Н.М. Беленкова, А.О. Колесников, О.В. Конобєєв, О.Є. Лебєдєв, К.Г. Митрофанов, К. М. Поливанова, Т.К. Полонська, В.Г. Редько, В.В. Сафонова, П.В. Сисоєв, М.О. Столба та ін.). У роботах цих авторів розкриваються окремі аспекти проблеми, зокрема: концептуальні основи розроблення елективних курсів з іноземних мов, створення програм до елективних курсів, принципи добору змісту профільного навчання іноземних мов у межах елективних курсів. Питання ж реалізації змісту іншомовних елективних курсів у навчальних посібниках для учнів профільної школи все ще залишалося поза увагою дослідників [5].

Аналіз публікацій із зазначеної проблеми показав, що сьогодні існують окремі науково-теоретичні підходи до підготовки навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов, але отриманих результатів недостатньо для формулювання універсальних основ створення навчального посібника елективного курсу з країнознавства, який

базуватиметься на компетентнісному, комунікативно-діяльнісному, особистісно орієнтованому і культурологічному підходах до іноземної підготовки старшокласників. У зв'язку з цим у відділі навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України розроблено й обґрунтовано теоретичні основи конструювання змісту елективних курсів з іноземних мов [2; 3; 4; 5; 6] і розпочато підготовку відповідних навчальних посібників, у т.ч. і з німецької мови.

Метою статті є висвітлення дидактичних і методичних умов, за яких робота з навчальним посібником елективного курсу «Німецькомовні країни» буде ефективною та сприятиме формуванню в учнів старшої школи навичок і вмінь міжкультурного спілкування.

Основна частина. Процес навчання іноземної мови об'єднує діяльність учителя й учня і залежить не тільки від принципів, покладених в основу навчання, методів, що забезпечують ефективність навчального процесу, а й засобів, які використовуються для організації навчання. У методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги, які повинні: а) виступати в матеріальній формі і виконувати свою основну функцію, а саме – бути інструментом, який забезпечує реалізацію спільної діяльності вчителя й учня у процесі навчання іноземної мови; б) орієнтуватися на поставлені цілі навчання і сприяти їх досягненню; в) бути інструментом реалізації методів і прийомів, що застосовуються в навчальному процесі, і забезпечувати керування діяльністю вчителя й учня; г) відповідати сучасним досягненням методики навчання іноземних мов і забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання.

Як уже було відзначено, проблему створення навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи висвітлено в науковій літературі досить обмежено. У зв'язку з цим у межах науково-дослідної роботи, яка здійснюється з 2014 року у відділі навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України і присвячена проблемі дидактичного забезпечення варіативного компонента змісту навчання

іноземних мов у старшій школі, ми звернулись до цього питання як невід'ємного складника матеріального забезпечення процесу оволодіння іншомовним спілкуванням.

Навчальний посібник «Німецькомовні країни» ґрунтується на засадах методичної концепції [2], основні положення якої мають адекватно відобразитись у змісті діяльності як учителя, так і учня. А відтак, роботу з цим посібником потрібно розглядати як один із методів організації навчальної діяльності учнів, і від того, як вона буде спланована і як проводитиметься, залежить її успіх. Проте, як свідчить шкільна практика, лише за певних умов навчальний посібник може дійсно відігравати роль ефективного засобу навчання та сприяти формуванню навичок міжкультурного спілкування. У результаті спостережень за практикою використання підручників і навчальних посібників з іноземних мов у навчальному процесі старшої школи, а також на основі певних узагальнень і висновків, зроблених через аналіз відповідної наукової літератури та власного наукового досвіду, ми намагались визначити дидактичні та методичні умови, за яких, на нашу думку, організація роботи з навчальним посібником на заняттях елективного курсу буде ефективною і сприятиме формуванню навичок міжкультурного спілкування у старшокласників. Такими дидактичними умовами, на нашу думку, є:

1. Робота з навчальним посібником елективного курсу має бути попередньо спланованою, і розглядати її необхідно у двох взаємопов'язаних аспектах:

- використання посібника для виконання різноманітних видів навчальної діяльності, до якої залучаються всі учні (фронтальна робота), групи учнів (групова робота), окремі учні (індивідуальна робота), а саме: для презентації й закріплення нового матеріалу, повторення, систематизації та узагальнення вивченого матеріалу;

- робота з навчальним посібником як засобом організації самостійної навчальної діяльності учнів, коли, використовуючи його, старшокласники

самостійно опрацьовують певний матеріал під керівництвом учителя або за власним бажанням, відчуваючи в цьому потребу. Під час планування роботи на занятті елективного курсу необхідно конкретно визначити роль і місце навчального посібника на кожному з його етапів. У цьому полягає його проектувальна функція.

2. Навчальний посібник має керувати діяльністю вчителя й учня, всебічно сприяючи забезпеченню найбільш раціональної організації навчального процесу. Дії учня визначаються конкретно (з одного боку вони організовані вправами і завданнями у змісті посібника, а з іншого – їх визначає вчитель відповідно до мети заняття й об'єктивних умов навчання) і належним чином скеровуються (ця функція повністю покладається на вчителя).

3. У змісті навчального посібника неможливо відобразити сам процес виконання учнями навчальних дій у зв'язку з різними об'єктивними і суб'єктивними умовами навчання, тому його успішність залежить від професійної майстерності вчителя раціонально організувати цей процес. Отже, педагог виконує функції організатора і керівника пізнавальної діяльності старшокласників. Робота з навчальним посібником здійснюється в умовах їхньої спільної комунікативної діяльності.

До методичних умов ми відносимо такі:

1. Навчальний посібник елективного курсу «Німецькомовні країни» має орієнтувати вчителя не тільки в обсязі навчального матеріалу, а й у послідовності його вивчення. Проте неможливо вмістити в посібнику всі методично доцільні й організовані відповідно до дидактичних умов комплекси вправ, оскільки він матиме вигляд масивної книги, яка залякуватиме учнів і викликатиме в них невпевненість у тому, що її зміст можна успішно опанувати.

2. Для якісного оволодіння навчальним матеріалом необхідно виконати певну кількість вправ і завдань: і чим більше їх буде, тим

якісніше це відобразиться на мовних операціях і мовленнєвих діях учня. Але, виходячи з того, що навіть найкращий навчальний посібник не може містити безкінечну кількість різноманітних вправ, у сучасному посібнику елективного курсу повинні бути запропоновані різні види вправ, які забезпечать успішність навчання.

3. Роботу з навчальним посібником на занятті елективного курсу не можна абсолютизувати, вона повинна бути не самоціллю, а одним із видів діяльності, допоміжним засобом у засвоєнні змісту елективного курсу.

4. Учитель не повинен планувати заняття як пряме відображення відповідної структурної одиниці навчального посібника елективного курсу: останній має слугувати орієнтиром у раціональній організації процесу навчання іноземної мови. Відповідно до наявних умов учитель може на свій розсуд добирати вправи і завдання, ілюстративний матеріал тощо, певним чином доповнюючи зміст навчального посібника.

Основною структурною одиницею організації навчального матеріалу в змісті посібника «Німецькомовні країни» є тематичний модуль, який відображає сутнісний зміст елективного курсу. Кожний модуль є автономним і завершеним за своїм змістом, що дасть можливість учителю вибудовувати процес вивчення тематики курсу в довільному порядку. Ці тематичні модулі відповідатимуть таким вимогами:

- вони окреслюють обсяг мовного, мовленнєвого та інформаційного матеріалу, яким повинні оволодіти учні в межах певної теми на рівні, визначеному навчальною програмою;
- комунікативно спрямовані види навчальної діяльності надають школярам можливість успішно виконувати навчальні операції та дії, що сприятимуть оволодінню ними іншомовним профільно зорієнтованим спілкуванням в усній і письмовій формах;
- вони забезпечують збалансоване оволодіння старшокласниками всіма видами мовленнєвої діяльності (говорінням, аудіюванням, читанням, письмом);

- види навчальної діяльності, способи і форми їх виконання є вмотивованими;

- зміст тематичних модулів навчального посібника містить дидактично доцільно дібрану систему вправ і завдань, яка сприяє активізації нового навчального матеріалу та формуванню в учнів такого рівня мовних навичок і мовленнєвих умінь, який надає їм можливість набувати досвіду комунікативної поведінки в різних ситуаціях профільно зорієнтованого спілкування;

- усі види вправ і завдань тематичних модулів навчального посібника методично раціонально організовані відповідно до принципів наступності й посиленості;

- навчальний посібник містить ефективну систему повторення;

- до змісту навчального посібника дібрано дидактично доцільні ілюстративні матеріали, які є чіткими, доступними для адекватного сприймання всіма учнями і не викликають подвійних асоціацій;

- комунікативна спрямованість видів навчальної діяльності учнів не заперечує використання в навчальному посібнику мовних вправ, які сприяють засвоєнню чи повторенню школярами лексичних одиниць і граматичних явищ;

- у навчальному посібнику використовуються переважно творчі комунікативні завдання: навчально-мовленнєві ситуації, рольові ігри, проектна робота тощо;

- зміст навчального матеріалу і форми його засвоєння для самостійного опрацювання учнями вдома узгоджується з їх аналогами, які мали місце на занятті [2].

З позицій сьогодення, коли навчальний посібник елективного курсу розглядається як ефективний засіб навчання міжкультурного спілкування, на нашу думку, кращими і такими, що користуватимуться найбільшим попитом, будуть навчальні посібники, побудовані на принципах «діалогу культур» з урахуванням культурологічного підходу до навчання іноземних

мов. Навчальний посібник елективного курсу з країнознавства має бути побудований у площині культуровідповідності навчального матеріалу інтересам учнів і містити відомості про історію, культуру, життєві цінності, вірування та манеру комунікативної поведінки народу, мова якого вивчається. Він також має містити інформативні автентичні тексти країнознавчого характеру, діалоги для парної та групової роботи, вправи на розпізнавання граматичних явищ і розвиток ініціативного мовлення. Посібник не передбачає переказу змісту текстів, а пропонує використовувати наведені в ньому відомості для висловлення власних думок, сприяючи розвитку спонтанного мовлення та формуючи навички критичного мислення старшокласника.

З опорою саме на ці положення нами створюється навчальний посібник елективного курсу «Німецькомовні країни», тематичні модулі якого поступово апробуватимуться у процесі навчання іншомовного спілкування старшокласників в експериментальних навчальних закладах відділу навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України.

Висновки. Визначивши дидактичні та методичні умови, за яких, на нашу думку, робота з навчальним посібником елективного курсу «Німецькомовні країни» сприятиме формуванню навичок і вмінь міжкультурного спілкування в учнів старшої школи, ми дійшли висновку, що ефективність навчальної діяльності та результати успішності старшокласників значною мірою залежатимуть від його змісту і структури, зокрема від дидактично доцільно дібраного навчального матеріалу та методично раціональної його організації.

Література

1. Концепція профільного навчання у старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – №24. – С. 3–15; Нова ред. Концепції: наказ МОН № 854 від 11.09.2009 року; Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі: наказ МОН № 1456 від 21.10.13 року.

2. Концепція навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10-11 класів профільної школи / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 38 с.

3. Навчальна програма елективних курсів з іноземних мов для старшої школи ЗНЗ / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 41 с.

4. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька – К. : Педагогічна думка, 2013. – 360 с.

5. Полонська Т. К. Науково-теоретичні підходи до створення елективних курсів з іноземної мови у профільній школі [Текст] / Т. К. Полонська // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол., голов. ред. В. М. Мадзігон ; наук. ред. О.М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2011. – Вип. 11. – С. 431–437.

6. Редько В. Г. Концепція змісту елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої школи: лінгводидактичний аспект / В. Г. Редько, О. В. Басай // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – № 34. – С. 163–166.

References

1. Kontseptsia profilnoho navchannya u starshiy shkoli // Inform. zb. MON Ukrainy. – 2003. – № 24. – S. 3–15; Nova red. Kontseptsii: nakaz MON № 854 vid 11.09.2009 roku; Pro zatverdzhennia Kontseptsii profilnoho navchannia u starshiy shkoli: nakaz MON № 1456 vid 21.10.13 roku.

2. Kontseptsia navchalnykh posibnykiv elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia uchniv 10-11 klasiv profilnoyi shkoly / V. H. Redko, T.

K. Polonska, N. P. Basay [ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 38 s.

3. Navchalna prohrama elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia starshoi shkoly ZNZ / V. H. Redko, T. K. Polonska, N. P. Basay [ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka. – K. : Pedahohichna dumka, 2015. – 41 s.

4. Linhvodydaktychni zasady navchannia inozemnoi movy uchniv starshykh klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: navchalno-metodychnyi posibnyk / V. H. Redko, T. K. Polonska, N. P. Basay [ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka – K. : Pedahohichna dumka, 2013. – 360 s.

5. Polonska T. K. Naukovo-teoretychni pidkhody do stvorennia elektyvnykh kursiv z inozemnoi movy u profilnii shkoli [Tekst] / T. K. Polonska // Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats / [red. kol., holov. red. V. M. Madzihon ; nauk. red. O.M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2011. – Vyp. 11. – S. 431–437.

6. Red'ko V. H. Kontseptsia zmistu elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia uchniv starshoi shkoly: linhvodydaktychnyi aspekt / V. H. Redko, O. V. Basay // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : Seriiia «Pedahohika. Sotsialna robota». – № 34. – S. 163–166.

Басай Н.Ф.

**УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА
«НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫЕ СТРАНЫ» КАК СРЕДСТВО
ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ
УЧАЩИХСЯ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ**

В статье обоснована необходимость создания учебных пособий элективных курсов по иностранным языкам. Определены дидактические и методические условия, при которых организация работы по таким пособиям будет эффективной и будет способствовать формированию у учащихся старших классов навыков и умений межкультурного общения.

Ключевые слова: старшая школа, профильное обучение, иностранный язык, элективный курс, учебное пособие элективного курса.

Basai N.P.

Educational manual of elective course “German-speaking countries” as a means of profile teaching foreign languages to senior students.

The necessity for creating educational manuals of elective courses in foreign languages is substantiated in the article. The author determined didactic and methodical conditions which would secure effective work according to these manuals and contribute formation of habits and skills for intercultural communication to senior students. The plan for the implementation of a new educational manual of elective course “German-speaking countries” into the process of profile teaching foreign languages is defined. This manual is creating in the department of teaching foreign languages in the Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine.

Keywords: senior school, profile education, foreign language, elective course, manual on elective course.